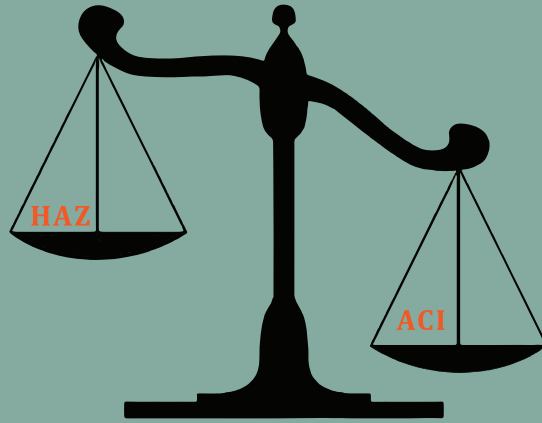

ETİK TEORİLERİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK HEDONİZM (ZEVKPERİZM)

Abuzer DALGA

Konu

Etik Teorilerin Bir Örneği Olarak Hedonizm (Zevkperizm)

Hazırlayan

Abuzer DALDA

Tashih ve Eklmeler

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

Kategori

Düşünce Analiz

Web Sitesi

sdam.org.tr

SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

İstanbul 2022

Yayın Kurulu

Bu yayının hakları SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi'ne aittir. Bu yayın SDAM'ın izni olmaksızın yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Etik Teorilerin Bir Örneği Olarak Hedonizm (Zevkperizm)

ETİK TEORİLERİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK HEDONİZM (ZEVKPERİZM)¹

“İnsan nasıl davranmalı?”, “İnsan için iyi hayat nedir?” gibi sorular etik teorilerin inceleme alanlarıdır. Etik diye isimlendirilen felsefe branşına konu olan etik teorilerin bir örneği de hedonizmdir. Kadim bir teori olan hedonizm, haz ve karşıtı olan acı kavramlarının analizi üzerine dayanmaktadır. Hedonizm, hayatın haz alma üzerine kurulu olduğunu, iyi hayatın haz alınan bir hayat olduğunu savunur. Hedonizmin ilk savunucuları, adını Kuzey Afrikalı bir Grek kolonisi olan Kirene’den alan Kirene ekolü mensuplarıdır. Aristoppos (Senior) ile başlayan ve torunu Aristoppos (Junior) ile devam eden Kireneciler siberatik (hazza ve lükse düşkün) yaşam tarzının savunmasıyla özdeşleşmiştir. Anniceris, Hegesias ve Theodorus Kireneci üç alt ekolü temsil ederken çağdaşları Epikuros temelde itidalli fakat haz alınan bir hayatı öğütleyen Epikürcü Hedonizmi oluşturmuştur. Epikür, hayatı yaşamının en uygun tarzının haz duyulan ama arzu edilmeyen sıkıntılıların mevcut olmadığı bir yaşam tarzı olduğunu savunmuştur. Zamanla felsefi bir öğreti olarak hedonizm, “Psikolojik Hedonizm” ve “Etik Hedonizm” olarak iki şekilde isimlendirilmiştir.

Psikolojik Hedonizm

İnsanların yaşamında sadece ve sadece haz peşinde koştuklarını savunan bir öğreti olan psikolojik hedonizm; insanların hayatındaki tüm etkinliklerin hazzın elde edilmesi ya da acıdan kaçınılmasına yönelik olduğunu belirtir (Stroll, Long, Bourke ve Campbell, 2014). Hedonistler kendi fikirlerinin temeline daha çok psikolojik hedonizmin argümanlarını yerleştirmişlerdir (Yıldız, 2019). Bentham, Mill ve genel anlamda psikolojik hedonist olarak adlandırılan Epikür ile Aristoteles tarafından bu görüşleri savunduğu belirtilen ünlü bir Yunan matematikçisi olan Eudoxus psikolojik hedonistler olarak kabul edilir (Feldmann, 2004; Stroll ve diğ., 2014). Bu argümanları en belirgin şekilde kullananlardan biri olan Mill, insanların eylemlerinin mutlulukla doğru orantılı olmasını doğru, acı ve mutsuzluk ile doğru orantılı olmasını ise yanlış olarak yorumlamıştır. Mill haz ve mutluluğu özdeş olarak kabul etmiş, mutluluk veren her şeyin istenilen ve aynı zamanda

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, abuzerdalga@gmail.com

toplumda aktüel olan şeyler olduğunu savunmuştur. Özellikle erdemin de önemli olduğunu savunan görüşlere karşılık Mill de erdemin istenilen bir şey olduğunu ancak bunun da insanı mutlu ettiği için ve dolayısıyla bundan haz aldığı için erdemi de tercih ettiğini savunmuştur (Yıldız, 2019). Mill ile bu konuda benzer bir görüşü savunan Epikür, bütün insanların günlük hayatlarında servet, şöhret ve duyuşal şeylerle hazzı elde etmeye çalıştıklarına inanmıştır. Epikür, iyi hayatın hiçbir şekilde hazla ilgili olmadığını savunan Platon ile onun öğretisini yumuşatan ve hazzın iyi bir hayat yaşamada payının olduğunu belirten Aristoteles ile aynı fikirde değildir. Epikür, mevcut anı vurgulayan bir felsefeci olmakla birlikte hazzı yegâne iyi kabul eden görüşü savunur. Ancak İngilizce’de kullanılan zevk sahibi kimse anlamına gelen “epicure” kavramı ile keyfine ve boğazına düşkün “epicurean” olan kimse de Epikür’ün fikirlerini yansıtmaz. Çünkü Epikür’ün yıllarca karın ağrısı çektiği, tutumlu bir şekilde yiyip içtiği, genel olarak da kıt kanaat bir hayat yaşadığı iddia edilmektedir (Popkin ve Stroll, 1975). Bu şekliyle Epikür’ün özenle hazırlanmış yiyecek ve ender bulunan şaraplara müptela olan modern bir Epikürcü olduğu söylenemez. Kendisi ekmek ve suyla yaşarken bedenindeki hazla heyecanlandığını, lüks hazları istediğini ancak sonrasında gelen sıkıntıları düşünerek tükürdüğünü ifade etmiştir. Epikür, Hedonizm’e bazı açıklamalar getirmesi yönüyle de aynı zamanda bir etik hedonisttir (Türkeri, 2010).

Etik Hedonizm

Bir eylemin ahlaki doğruluğunun eylemin verdiği hazdan kaynaklandığını öne süren (Özsaçmacı, Yener ve Dursun, 2019) etik hedonizm, insanların gerçekte haz peşinde koşmalarının ötesinde tek başına iyi olan hazzın peşinden koşmalarını savunan bir görüştür (Popkin ve Stroll, 1975). Ahlaki hazcılık olarak da adlandırılan etik hedonizm, psikolojik hedonizmi aşarak insanların hazzı arayıp ona ulaşmaları gerektiğini söyleyen bir kuramdır (Arslan, 2007). Etik hedonizme göre haz en nihayetinde iyi olandır ve insanın her bir eylemi hazzı en yükseğe çıkarmayı hedeflemelidir (Lacey, 1996). Epikür’ün etik felsefesi, temelde itidalli; acı, üzüntü ve kaygıdan uzaklaşan ama haz almaya ögütleyen bir öğretiden ibarettir. (Yıldız Turan, 2015). Epikür hazzın iyi olduğunu savunmakla birlikte bir kişinin aşırı sıkıntılara katlanarak haz peşinden koşmasının acı duymasına yol açabileceğini de göz önünde bulundurmıştır. Hayatı sürdürmenin en doğru yolunun haz duyulan ama arzu edilmeyen sıkıntıların mevcut olmadığı bir yaşam biçimi olduğunu savunmuştur (Bilge, 2012). Bazı hazların kötü olduğu ve onlardan kaçınmak gerektiğini belirten Epikür, psikolojik hedonizme bağlı, etik hedonizmin değiştirilmiş şeklini savunan biri olarak değerlendirilebilir.

Hedonizmin Eleştirilmesi

Psikolojik ve etik olmak üzere iki kısımdan oluşan hedonizm, kompleks bir teoridir. Psikolojik hedonizme göre yapılan her bilinçli eylem, haz almaya ve hazzı elde edecek şekilde davranmaya motive olmuştur. Etik hedonizm ise psikolojik hedonizmin ötesine geçip insanın haz peşinden koşması gerektiğini, hayatta sahip olmaya değer tek şeyin haz olduğunu savunmuştur. Bilimsel bir bulgunun çürütebileceği ya da onaylayabileceği bir alandan çıkıp felsefi bir sorun haline gelen hedonizmin her iki şekline de eleştiriler gelmiş ve gelmeye devam etmektedir.

Haz verici olan her şeyin iyi olduğu tezine yönelik eleştirilerde bulunan Ross, “iyi olma” ve “haz verici olma”nın aynı anlama gelmediğini belirtmiştir (Ross, 2002, akt: Yıldız, 2019). Özellikle Mill’in öğretilerine karşı çıkan Moore, bir şeyin toplum tarafından

“istenilir (desirable)” olmasının o şeyin iyi olduğu anlamına gelmediğini ifade eder (Moore, 1959). Psikolojik hedonizmin argümanlarından olan insanların isteklerinin nihai amacının haz olduğu, insanların her şeyi haz almak için yaptığı tezine ilişkin Mill, insanların erdem gibi bazı şeyleri amaç olarak isteyebileceklerini (Mill, 2009) kabul etmek zorunda kalmıştır. Buna karşın Moore erdemın doğrudan mutluluğun bir parçası olmasının açık olmadığını, eğer erdemle mutluluğa ulaşmak kastediliyorsa bunun amaç olarak istenmesinin tutarsız olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak bu tür şeylerin hazza araç olarak istenilmediğine Robert Nozick’in (1999) “tecrübe makinası” örneğindeki “haz makinesi” birçok düşünür tarafından Psikolojik Hedonizmin yanlışlığına delil olarak kullanılmıştır. Bu düşünce deneyi ile bilim adamları tarafından bir haz makinesi yapıldığı hayal edildiğinde bu makineye bağlanan insanların tamamen pasif olduğu, tüm ihtiyaçlarının tam karşılandığı ve sürekli haz verildiği düşünülürken ömür boyu bu makineye bağlı kalmak isteyecek makul insan sayısının çok az olacağı belirtilmiştir. Nozick’e göre eğer hayatın amacı tamamen haz almak üzerine olsaydı bu makineye bağlanmak için tüm insanların sıraya girmesi gerekirdi. Bu düşünce deneyinden hareketle insanların istediği tek şeyin haz olmadığı, başka isteklerin de söz konusu olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Hedonizmin isteklerimizin doğasını açıklamaya yönelik bir teori olarak lanse edilmesi de eleştirilmiştir. Broad (1962), Frankena (1973) ve Moore (1959), hedonizmin haz ve istek ilişkisini tersine yorumlamışlardır. Örneğin ayran içmeye yönelen bir insanın amacı her zaman haz almak olmadığı, objenin kendisine yönelik de bir ilginin olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla birtakım şeylere yönelmenin, bir şeyleri istemenin temelinde haz almak değil bu objeleri isteme ve bu isteğin tatmin olmasından alınan haz durumun doğal sürecini daha iyi açıklar. Mill’in haz ve mutluluğu eşdeğer olarak görmesi de eleştirilmiştir. Hazzın kısa süreli ve geçici olduğu mutluluğun ise daha uzun bir süreç olduğu; mutluluk durumunda sürekli bir haz almanın olmadığı ya da haz alınan her durumda mutlu olunmadığı ifade edilmiştir (Garner-Rosen, 1972; akt: Cox, 2020). Aristoteles de mutlu hayatın haz dolu bir hayat olarak algılanmasına karşı çıkararak mutluluğu insanın erdeme uygun şekilde davranması olarak açıklamıştır (akt: Yıldız, 2019). Tilley’in (2012) hedonizm lehinde ileri sürdüğü hazzın özünde iyi olduğu ve hazzın dışında bilgi, güzellik, erdem gibi şeylerin hazza aracılık ettiği için iyi olduğu düşüncesine karşılık Aristo’nun söylediği gibi bilgi ve erdem insanlara her zaman haz vermeyebilir. Bu da onların iyi olmadığı anlamına gelmediği, bu argümanların hazdan bağımsız değerlendirilmeleri gerektiği açıktır.

Niceliksel hedonizme yöneltilen eleştirilerin odağında basit duyuşal hazlarla çok yüksek insani yetilerden elde edilen hazlara aynı değerin atfedilmesidir. Nicel hedonist anlayışa göre, bir şeyin değerini belirleyen unsur Bentham’ın önerdiği hazzın miktarı/yoğunluğu ve süresidir. Bu bakış açısıyla haz ve hazzın kaynakları arasında bir ayrım yapılamayacağı, yoğunluğu ve süresi eşit olan bedensel/duyuşal hazlarla son derece entelektüel/duyuşal hazlara atfedilen değer eşit olacaktır. Moore’a göre bu fikir içerisinde hiçbir sevgi, güzellik, ahlak ve nitelik barındırmayan, bir sarhoşun zihin durumu ile çok derin meseleleri tahlil etmeye çalışan bir felsefecinin zihin durumuna aynı değeri atfetmek anlamına gelir. Mill, niceliksel hedonizmin bu bakış açısını kabul etmeyerek niteliksel hedonizmi öne sürmüştür. Mill, haz verici şeylerin değerinin verdiği haz miktarı ve süresinin yanı sıra haz kaynaklarının niteliğinin de önemli olduğunu savunmuştur. Bu konuda (Mill, 2009) şu cümleleri sarfetmiştir; “*Tatmin olmamış bir insan olmak, tatmin olmuş bir domuz olmaktan daha iyidir. Tatmin olmamış bir Sokrates olmak, tatmin ol-*

muş bir aptal olmaktan daha iyidir. Eğer aptal veya domuz aksini düşünüyorsa bu onların sorunun sadece kendilerine bakan yanlarını biliyor olmalarından dolayıdır. Tartışmadaki rakipleri ise her iki tarafı bilmektedir.”

Mill’in nitelikli haz kaynaklarının daha iyi olduğu düşüncesi Moore’a göre klasik hedonizmle çelişmektedir. Moore, basit duyuusal hazlardan daha az haz veren nitelikli kaynakların daha değerli olduğunun kabul edilmesinin, hazzın dışındaki şeylerin de iyi olduğu düşüncesinin kabul edilmiş olduğu anlamına geldiğini savunur. Bu bakış açısının da hedonizmin üzerine kurulduğu hazcı bakış açısıyla çelişmektedir (Aydın, 2018).

Hedonizme gelen diğer bir eleştiri ise hazzın istenilen yegâne şey olması ve nasıl elde edildiğinin önemli olmaması meselesidir. Aristoteles, vahşice ve çirkince yapılan eylemlerin vermiş olduğu hazların tercih edilemez hazlar olduğunu belirtmiştir. Shelly Kagan (1998) gerçekler hakkında aldanmış olmanın sonucunda ortaya çıkan hazlara dikkat çekmiştir. Kagan’a göre gerçek bir durumdan elde edilen hazlar ile kandırılarak ve yapmacık durumların sonucunda ortaya çıkan hazların aynı değerde görülebilme riskini bir örnekle ortaya koymuştur. Kagan’ın örneğinde eşi ve çocukları tarafından sevilmiş, toplum tarafından değer verilmiş, iş yerinde de son derece başarılı ve saygın bir kişi olarak tüm mutluluklara sahip olup ölen bir adam tasvir edilmektedir. Aslında bu adamın eşi onu aldatmakta, çocukları çıkarları için babalarını seviyor gibi yapmakta, iş arkadaşları onu dolandırmakta ve toplum da hayır kurumlarına bağışlarını kesmesin diye saygı gösteriyor gibi davranmaktadır. Ama adam bunların farkında olmadığı için kendi zihin dünyasında çok iyi bir hayat sürdürdüğünü iddia etmektedir. Bu durumda bu adamın hayatının tercih edilebilir bir hayat olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Hedonizme göre bu adam mutlulukla dolu ve çok fazla haz içeren bir hayat yaşamaktadır. Ancak hiçbir makul insan böyle bir hayatı kabul etmeyecektir. Bu da önemli olan tek şeyin mutluluk ve haz dolu bir hayat olmadığını göstermektedir.

Hedonizme yapılan eleştirilere bakıldığında hazzın yegâne iyi ve değerli kabul edilmesinin karşısındaki argümanların çok güçlü olduğu, pratik hayat açısından da değerlendirildiğinde çok da karşılık bulmadığı söylenebilir.

Hedonizmin Günümüze Yansımaları

Hedonizmin yansımaları her zaman ve mekâna göre değişiklik arz etmiş, kendi çağı içerisinde yorumlanarak farklı uygulamalarla günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde geleneksel duyu hedonizminden düş ve fantezi ürünü olan bir hedonizme doğru gidişin olduğu belirtilmektedir (Ekin, 2010). Hedonizm anlayışının etkisiyle özellikle genç kuşakların yaşamlarında yeme-içme, eğlence ve cinsel haz gibi bedensel hazzı önceleyen bir yaşam biçimi hızla benimsenmektedir. Bu yaşam biçimi çoğunlukla özgürlük ve bireysel yaşam hakkı adı altında adlandırılmaya, “meşrulaştırma/normalleştirilme”ye çalışılmaktadır. Bireyselleşmenin ön planda olduğu günümüzde bireysel gösteriş ve bireysel hazzın ön plana çıkarılarak gösterişçi ve başkalarını kısıktarıcı hareketler gösterilmesi, yoluyla “tüketimi” tatmin olmanın en büyük argümanı haline getirmiştir.

Hedonizmin günümüzde etkisinin en çok hissedildiği alanların başında tüketim gelmektedir. Geçmişte tasarruf ve kanaat kültürüne dayanan toplumun tüketim toplumuna evrilmesinde hedonizmin argümanlarını yoğun bir biçimde kullanan yazılı ve görsel basının payı da oldukça büyüktür. Toplumda temsiliyetin, değer görmenin ve topluma aidiyetin çılgın bir tüketici olmaktan geçtiğini toplumun çoğunluğuna özellikle de genç kuşağa

kabullendiren Hedonik tüketim anlayışıdır. Gelişmiş endüstriyel toplumlarda tüketim, insanların gösterişle tatmin olma alanı olarak görülmekte, normal bir tüketim yerine çılginca bir tüketim anlayışı hâkim kılınmaktadır. Bir taraftan çılginca tüketim yapan kişi, statü ve prestijle ilişkilendirilerek tüketimi başkalarını kıskandırma içgüdüsüyle yaptığı eylemlere dönüştürmektedir. Bu çılginca tüketim, kapitalizmin kendisine oluşturulan alanı arttırmaya ve bunu devam ettirmeye yöneltecek eylemlere sevk etmiştir. Hedonik tüketim kültürü, ürünleri nesnel değil öznel semboller olarak tanımlamakta, ürünün ne olduğundan ziyade neyi temsil ettiği vurgusu üzerinde durmaktadır. Bu bakış açısı kapitalizmin modern reklam ve iletişim imkanlarını kullanarak çılginca tüketime yönlendirmesini sağlamaktadır. Meta ve tüketimci performansın keder ve üzüntüden uzaklaştırdığı algısını insanlara aşılama çalışan hedonik medya anlayışı, hayatın her anını ve her alanını hazzın kendisi olarak yaşatmaya çalışmaktadır. Daha fazla tüketmenin, toplumun üst tabakasında konumlanma ve konum yükseltme aracı olarak görülmektedir. Bu da gösterişli bir şekilde tüketim sembollerini kullanmaya, abartılı bir şekilde yaşam sürmeye, sahip olunan şeylerin abartılı bir biçimde sergilenmesine yol açmaktadır.

Çağın getirdiği yenilikler, birçok alanda yaşanan hızlı ve kontrolsüz değişimler beraberinde tipik hedonist nesillerin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Hayata tamamen haz odaklı bakan, her türlü zevke/hazza müptela olan ve bu uğurda tüm engellere düşman olan, toplumdan dışlanma pahasına da olsa zevklerinin peşinden koşan nesillerin yetişmesinin temelinde hedonizm vardır. Günümüzde hedonizmi tamamen bedensel hazlara indirgeyen, haz uğruna diğer insanları umursamayan anlayış toplumun her alanında mevcut olmakla birlikte büyük tehlike arz etmektedir. Her zevki tatma arzusu içinde olan ve bu arzularının önündeki tüm engellere düşman olan nesiller, kuralları ve yasakları yok sayarak anarşi ortamına zemin hazırlarlar. Din, ahlak, etik gibi toplumsal kurallar içeren durumları kabullenemeyip kendilerini en değerli varlık olarak görüp görerek başkalarının hakkını ve hukukunu gözetmezler. Cinselliği en önemli haz olarak gördükleri için karşıdakini bir cinsellik aracı olarak görüp sınırsız cinsellik eylemlerinde bulunabilirler (Lgbt vb).

Hedonizm, kapitalizm ve pragmatizm üçgeninde yetişen nesiller hem bireysel hem de toplumsal açıdan risk oluşturmaktadır. Bu durum nesillerin kapasitelerini, amaç ve hedefe ulaşmalarını ve verimli olmalarını engellemektedir. İnsanların hem bireysel hem de toplumsal bir varlık olarak sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini sağlamak, topyekûn bir çalışma ve işbirliğiyle mümkündür. Bu amaç doğrultusunda nesillerin yetişmesini sağlamak bir devlet politikası haline getirilmeli, bunun önündeki tüm engeller kaldırılarak toplumsal dinamikler harekete geçirilerek fiziksel gelişime paralel olarak manevi bir gelişim modeli hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bilge, M. (2012). Gelenekselden Moderne Etik ve Siyaset. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(15), 97-108.

Moore, G. E. (1959). Principia Ethica. https://spot.colorado.edu/~heathwoo/readings/moore_pe.pdf adresinden ulaşılmıştır. E.T.: 19.03.22

Mill, J. S.(2009). Utilitarianism. <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1863.pdf> adresinden ulaşılmıştır. E.T.: 19.03.22

Nozıck, R. (1999). Anarchy, State and Utopia. <https://antilogicalism.files.wordpress.com/2018/04/anarchy-state-utopia.pdf> adresinden ulaşılmıştır. E.T.: 19.03.22

Jock, D. J. (2020). Moral Philosophy, Ethical Theories, and Applied Ethics. https://www.researchgate.net/publication/343485896_Moral_philosophy_ethical_theories_and_applied_ethics adresinden ulaşılmıştır. E.T.: 19.03.22

Aydın, M. (2018). John Stuart Mill'in Erdem Teorisi ve Araçsallaştırılmış Değerler. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 20(37), 53-79.

Kagan, S. (2018). *Normative Ethics*. Routledge. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7f_EDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Kagan,+Shelly.+Normative+Ethics.&ots=xahAXIL8jm&sig=Yn0NBwYnjjWScUcRqenJumrRiQE&redir_esc=y#v=onepage&q=Kagan%2C%20Shelly.%20Normative%20Ethics.&f=false adresinden ulaşılmıştır. E.T.: 19.03.22

Kesmen, B. Y., & Özdoğan, Ö. D. (2012). *Gençlerdeki Hazcılığa (Hedonizm) Psikolojik ve Manevi Yaklaşım* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı).

Aytekin, P., & Ay, C. (2015). Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi. *Academic Review of Economics & Administrative Sciences*, 8(1).

Yıldız, A. (2019). Hedonist Değer Anlayışının Eleştirisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 21(40), 323-348.